

ЕТАПИ ПЕРЕХОДУ ДО ДЕМОКРАТІЇ В КРАЇНАХ ПІВДЕННОЇ, ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Актуальність теми дослідження. Слово «демократія» складається зі слів «demos» - народ та «kratein» - панувати. Це політичний режим, при якому найвища влада належить народові. Сьогодні демократія є найзатребуванішою формою політичного устрою суспільства, що дає можливість людям не тільки обирати керівників, а й контролювати владу. Незважаючи на всі проблеми, що постають у рамках демократичної форми організації суспільства, його державно-політичного устрою, саме влада народу найкраще справляється з викликами сучасності. Відомий вислів Уїнстона Черчилля: «Повсюди доводиться чути, що демократія – найгірший спосіб керівництва державою, однак усі інші способи, що колись були випробувані людьми, є ще гіршими».

Мета дослідження полягає у тому, щоб дослідити та проаналізувати історію становлення демократії у країнах Південної, Центральної та Східної Європи. Реалізація мети обумовлює вирішення таких **завдань**: проаналізувати історію виникнення демократії, шляхи демократизації суспільства у різних країнах; з'ясувати результати демократизації у Європі. **Об'єктом дослідження** є феномен демократії у країнах південної, центральної та східної Європи. **Предмет дослідження** – історія, формування та встановлення демократії.

Виникнення демократії, за загальноприйнятою у науці думкою, пов'язана з появою античного полісу. Поліс об'єднував у собі елемент цивільної самоврядної громади і був частиною міської структури з розвиненою приватною власністю. Батько історії Геродот (484-425 рр. до н. е.) був родоначальником поняття «демократія» і виділяв два основні принципи афінської демократії: свободу слова і рівність всіх громадян перед законом. Фукідід (460-395 рр. до н. е.) записав відому «Промову на пахиді» афінського державного діяча Перікла, у якій той віддає шану загиблим у перший рік Пелопоннеської війни (між Афінами і Спартою) афінянам і говорить про особливості афінської демократії. «... Наша конституція називає нашу державу демократією тому, що влада перебуває в руках народу, а не меншини. Коли йдеться про розв'язання приватних конфліктів, усі рівні перед законом; коли йдеться про те, щоб покласти на когось велику відповідальність перед суспільством, для нас важлива не приналежність людини до певного класу, а її реальні здібності. І якщо людина здатна служити державі, вона не може бути позбавлена цієї можливості через бідність. У нашому приватному житті ми вільні і терпимі, проте в суспільних відносинах ми дотримуємо закону. Ми добровільно підкоряємося тим, кого ми обрали до органів управління, а також суворо дотримуємо законів, особливо законів, що захищають права пригноблених, і тих неписаних законів, порушувати які вважається ганьбою. Після роботи ми насолоджуємося всіма видами відпочинку, що приносять користь нашому духу. Круглий рік проводимо безліч різноманітних змагань і жертвоприношень; у наших домівках панують краса і гарний смак, які щодня дарують нам радість і допомагають забути про проблеми. Наша любов до прекрасного не призводить нас до екстравагантності, а наша любов до духовного не робить нас більш піддатливими до впливу. Ми вважаємо, що багатство треба використовувати розумно, а не обирати його за об'єкт для вихвалання. У нашій країні кожного турбують не тільки свої власні проблеми, а й проблеми держави в цілому: навіть ті, хто опікується виключно своїми справами, прекрасно поінформовані в галузі політики – і в цьому наша особливість. Ми не вважаємо, що той, хто не цікавиться політикою, зайнятий своїми справами, ми вважаємо, що це взагалі не справа...»

Платон (427-347 рр. до н. е.) виділяв п'ять форм правління: аристократію (правління кращих, благородних); тимократію (правління честолюбних); олігархію (правління нечисленної групи сильних і заможних); тиранію (різновид монархії) і демократію (результат заколоту бідняків, що знищують виганяють багатих і знатних). Згодом він звів типологію до двох форм: монархії та демократії. На його думку, монархія небезпечна через надлишок влади, а демократія – надлишок свободи, тому треба дотримувати середини між цими крайнощами. Арістотель (384-322 рр. до н. е.) виділяв «правильні» і «неправильні» форми державного устрою. До перших він відносив царську владу, аристократію і політику – змішаний державний устрій, а до других – тиранію, олігархію і демократію (він ставив знак рівності між демократією і охлократією – «владою натовпу»). Арістотель розробив головні принципи правильного демократичного правління: багаті і бідні беруть участь в управлінні на рівних умовах; обіймання посад обмежене майновим, хоча і невисоким цензом; обіймати посади мають право всі громадяни, за винятком тих, кого було піддано судовому

переслідуванню або атимії (позбавлення громадянської честі); основою демократичного правління є панування закону. Середньовіччя не внесло суттєвих змін у розуміння демократії. Лише наприкінці середніх віків виникла ідея поділу влади: законодавча має належати народу, а виконавча – монархові (Марсилій Падуанський, XIV ст.). Новий час ознаменувався сплеском інтересу до поняття «демократія». Це поняття набуває форми вимог до обмеження державної влади щодо громадянина: свобода віросповідання (В. Пені), свобода особистості і власності (Пі. Монтеск'є), участь народу в державотворенні (Ж. Ж. Руссо), свобода торгівлі та промислової діяльності (А. Сміт), право на легальний і ненасильницький спротив владі (І. Кант), можливість революційної і бунтівної боротьби (І. Фіхте). Проте єдності в розумінні демократії не було і в цей період. Англійський філософ Дж. Мілль вбачав у ній тиранію більшості. Американський президент А. Лінкольн вважав її правлінням, що походить від народу, здійснюваним народом і для народу.

Південна Європа була осередком диктаторських режимів. Першою країною яка почала перехід до демократії стала Італія. Після краху фашистського політичного режиму і вигнання гітлерівських військ перед італійським народом постала необхідність вирішення двох найважливіших питань державності країни: про форму правління і про нову конституцію. Їх вирішення сприяли організаційні заходи, проведені антифашистськими партіями. 20 березня 1946 уряд затвердив Закон про Установчі збори, які мали формуватися на основі демократичних виборів (пропорційна система, участь жінок у виборах). Одночасно з виборами в Установчі збори населенню Італії належало допомогою референдуму вирішити питання про форму правління. Вибори в Установчі збори показали певну рівновагу в розстановці політичних сил: ліві отримали 45% місць, християнські демократи - 37, вкрай праві угруповання - 17%. Активну підтримку праві отримали від англо-американської окупаційної адміністрації і продовжувала грати важливу роль в суспільно-політичному житті Італії католицької церкви. 16 березня 1947 р. відбулися вибори і референдум, на якому італійці відповідали на питання: «Чи хочете ви встановлення республіки?» Вибори проводилися по демократичному виборчому закону. Вони були прямі, таємні і загальні. Голосування було обов'язковим. У виборах брало участь 82,8% загального числа виборців; близько 13 млн. з них проголосували за встановлення республіки, близько 11 млн. віддали голоси за монархію. Конституція була прийнята Установчими зборами (453 депутата - «за» і 62 депутата - «проти») 22 грудня 1947 р. і вступила в чинності 1 січня 1948 р. Вона проголосила Італію демократичною парламентською республікою, «заснованої на праці»; суверенітет у республіці належить народу; «республіканська форма правління не може бути предметом конституційного перегляду» (ст. 139). Основним законом заборонялося відновлення в будь-якій формі фашистської партії. У Конституції підкреслюється важливість загальнодемократичних принципів - більше третини (54) статей присвячені правам і свободам громадянина, таким, як свобода спілок, зборів, слова, віросповідання, печатки; затверджувалися принципи рівноправності громадян; проголошувалися права на працю, на відпочинок, на освіту та соціальне забезпечення. За повоєнний час прогресивним силам Італії вдалося створити демократичну виборчу систему і виборче право. З 1975 р. активним виборчим правом користуються громадяни з 18 років, пасивним - з 25 років, за винятком виборів в сенат, де віковий ценз становить відповідно 25 і 40 років. Демократизм виборчої системи Італії проявився у розвитку інституту референдуму. Конституція передбачає як одну з форм законодавчої ініціативи внесення законопроектів від імені не менше 50 тис. виборців, а також проведення референдуму про зміну меж областей та про право провінцій і комун переходити в іншу область. Зміни в системі виборчого права, що відбувалися в 1950-90-ті роки, привели до застосування поряд з пропорційною та мажоритарної системи виборів. Демократизм виборчої системи проявився і в розвитку інституту референдумів, які стали відігравати велику роль у суспільно-політичному житті Італії. За кількістю загальнонаціональних референдумів Італія займає одне з перших місць в Європі. До їх числа відносяться, наприклад, референдуми про розлучення, про фінансування політичних партій, про довічне ув'язнення. Велику роль у формуванні демократичного політичного рішення післявоєнної Італії стали грати на основі Конституції 1947 р. політичні партії. З кінця 40-х років домінуюче становище придбала підтримувана Ватиканом християнсько-демократична партія, лідери якої формували уряд країни. Але з 1962 р. правлячі кола Італії були змушені перейти до створення коаліційного уряду, спочатку «лівого центру» (ХДП, соціал-демократи, республіканці і соціалісти), а потім «правого центру»: демократи, республіканці, ліберали і християнські демократи. Таким чином, сформувався стійкий політичний центр в особі перерахованих політичних партій. З окремих питань зовнішньої і внутрішньої політики країни

його підтримувала італійська комуністична партія, самоліквідуватися в 1991 р. У 1950-і роки в країнах Східної Європи почала наростати нестабільність, зумовлена погіршенням економічної ситуації, та «відлигою» в СРСР, важливим дестабілізуючим чинником в країнах соцтабору стали економічні успіхи країн Західної Європи. Найсуттєвіше криза проявлялась в Польщі, Чехо-Словаччині та Угорщині. Справа в тому, що дуже довгий час ці країни зберігали так би мовити «вищу терпимість» і навіть заохочували дисидентство і формування опозиції. У Чехо-Словаччині цій терпимості був рішуче покладений край під час періоду нормалізації після радянського вторгнення в серпні 1968 року, яке силою зброї придушило реформістський рух, відомий під назвою «Празька весна». У ній взяло участь 3 сили : суспільство, налаштована на реформи еліта і комуністична партія. Саме пам'ять про Празьку весну – про відкриття дверей перед демократією і про прямий виклик комуністичному правлінню – сформувала невелику, але рішучу опозицію, яка знаходила підтримку в суспільстві та за кордоном. Угорщина та Польща також мали досвід суворих заходів проти опозиції до комунізму та проти реформаторів усередині комуністичної партії. Нормалізація, що настала після Угорської революції 1956 року, була брутальною та різкою. Запровадження воєнного стану в Польщі 1981 року, щоб придушити «Солідарність», також було без компромісним заходом. Однак в Угорщині та Польщі через цілий спектр причин, зокрема у зв'язку із часом настання цих переломів, вибором комуністичних керівників та природою протесту, опозиційні групи та реформатори в комуністичній партії протрималися до краху комунізму 1989 року у кращій формі, ніж їхні чехо-словацькі колеги. Утім у Чехо-Словаччині, як і в Польщі та Угорщині, опозиціонери перегрупувалися впродовж 1980-х років навколо мети зупинення руйнації громадянського суспільства та заснування груп, які би, протиставляючи себе комуністичній партії, боролися за демократію та права людини. Революції 1989 року стрімко, зненацька і по-романтичному винесли їх у високу політику. Криза, яка охопила країни соцтабору наприкінці 80-х рр. проявилася в економічній, політичній, ідеологічній та моральній сферах. Політичне банкрутство керівництва правлячих партій, недосконалість адміністративно-командних принципів управління та небажання більшості населення жити за авторитарного режиму – все це створило виникнення революційної ситуації.

Висновок. Кожна країна Південної, Центральної та Східної Європи пройшла не легкі етапи становлення демократії та мала свої особливості. Але це вартувало цього, адже кожна, з описаних мною країн, змогла досягти значного зростання в економічній, політичній та соціальній сфері. Таким чином, демократія є змістом руху любої країни вперед, її існування.

Література

1. *«Круглий стіл»: Радянський Союз і країни Східної Європи: Еволюція й руйнація політичних режимів (середина 40-х – кінець 80-х ХХ століття) // Історія СРСР. – 1991. – № 1.*
2. *Коротка історія Польщі - М.: Знання, 1993.*
3. *Коротка історія Чехословаччини. - М.: Знання, 1988.*
4. *Політичні системи СРСР і Східної Європи. - М.: Культура, 1991.*
5. *Рапош П. Чехословаччина: шлях до соціалізму. - М.: Просвітництво, 1988.*
6. *Будівництво основ соціалізму в країнах Центральної і південно-східної Європи. - М.: Річ, 1991.*
7. *Шумка, М.Л. Динаміка української демократичної традиції: витоки та зміст / Михайлина Леонівна Шумка // Нове та традиційне у дослідженні сучасних представників суспільних наук: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 3-4 лютого 2017 р.) – Київ: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2017. – 112 с. – С. 81-85.*
8. *Гурик, М. І. Солідарна модель демократії крізь призму творчості Ярослава Стецька / М. Гурик // Вплив суспільних наук на процес розвитку: можливе та реальне: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 3-4 березня 2017 року).– Київ: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2017. – С. 86-91*